

כמוציא עלל רב

שלל על הדף / העלון השבועי על סדר 'הדף היומי'
גליון מס' 34 / כ' בכסלו תשפ"א / פסחים יז-כא

כך הותירו הרומאים את רבי חנינא סגן של כהנים גדולים רבים

יז. משנה: רבי חנינא סגן הכהנים אומר וכו'.

הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין עמד על פשר השם 'רבי חנינא סגן הכהנים', שיש בו פליאה, כי לפי הסדר שהיה במקדש היה כהן גדול והיה לו סגן, וכאשר מת הכהן הגדול – נכנס הסגן תחתיו (כמבואר בירושלמי יומא פ"ג ה"ח וברמב"ם הלכות כלי המקדש), ואם כן לא היה אפשרי להיות סגן של כמה כהנים, רק 'סגן הכהן', ואיך קראוהו 'סגן הכהנים'?

אכן – ביאר הרב מלובלין – היה זה בסוף בית שני, בשעה שהממשלה הרומית התחילה להתערב בעניינים הפנימיים של ישראל, וכפו הר כגיגית על כל מינוי שיהיה לפי רצונם, ורבי חנינא לא היה לרוחם לגודל צדקתו ופרישתו, ועל כן דילגו עליו בסבב המינויים והשאירוהו בתפקיד הסגן, ובכל זמן אשר התרחש מינוי של כהן גדול חדש – נותר רבי חנינא כסגן ולא זכה להתמנות לכהונה גדולה, ועל כן נקרא 'סגן הכהנים'!

והנה, הפלא ופלא: אותו רבי חנינא סגן הכהנים, הוא האומר (אבות ג, ב): 'הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו' – לא משום שהמלכות נוהגת כהלכה והשלטון טוב לעם, אלא רק משום שאלמלא מוראה עלול המצב להיות גרוע יותר...

אך כאשר השלטון אינו טוב, ובכל זאת קם מנהיג ואומר לעם שיש לדרוש בשלומה של מלכות, עלול היה להתעורר החשד בקרב העם כי הוא מ'מלחכי פנכא' המקבלים טוב בחשאי והעם הרחב משולל כל זכויות, ולכן בא **דווקא** רבי חנינא סגן הכהנים לומר לעם מסר זה.

שהרי מובן מאליה שכל העם ידעו את אשר בליבו על הממשלה עקב מה שעוללו לו, ואם הוא הופיע ודרש 'הוי מתפלל בשלומה של מלכות' – עשו דבריו רושם והעם נתן בהם אמון!

(וכן נקט **הגאון רבי חיים מוואלאזין**, בספרו "רוח חיים" (אבות ג, י): 'רבי חנינא סגן הכהנים וכו' התנא הקדוש הזה אשר חי בעת חורבן בית קדשינו על ידי הרומיים ואשר רבת צרוננו, גם אז התרומם התנא לדרוש לעמו להתפלל בשלום של מלכות הרומיים כנודע לכל לומד ספרי חכמינו החוב אשר עלינו על פי התורה לשמור פי המלך ושרים', עכ"ל).

ע"פ "אמרי דעת" – חלק ב', עמוד רע"א; "רוח חיים" – אבות ג, י

*

אגב ענין זה:

בשיעור במסכת אבות, עמד הגר"מ שפירא על מה שאמרו חז"ל

'ברוך שבחר בהם ובמשנתם' דוקא במסכת אבות, וגם יש להבין את פירוש הדברים 'שנו חכמים בלשון המשנה וכו'.

שהרי, ביאר, אם בכל התלמוד יש ערך לאמירת כל דבר בשם אומרו, כדי לקבוע הלכה לדורות, כל זה מתאים לכאורה רק בהלכות שתיתכן בהם מחלוקת, אבל מסכת אבות כוללת מדות ומוסר לאדם ואין שום מחלוקת בין התנאים, רק כל אחד מזכיר מדה אחרת, ולמה נשנו הדברים בשמם?

ואשר לבי יגיד לי – מטעים הרב מלובלין – הוא על פי הכלל הגדול שהורה לנו רבי אליעזר בן עזריה (תוספתא יבמות פ"ח ה"ג): 'נאים הדברים כשהן יוצאים מפי עושיהן' – חכמינו ז"ל לא הורו לאחרים אלא כאשר בחנו את ההוראה **בעצמם** ועמדו בניסיון זה, ולכן הזכירו לנו את שמות התנאים אומרי הדברים, וזהו ההיפך הגמור מחכמי האומות שרבים מהם כתבו דבריהם בענייני מידות בלי הזכרת השם, כי חרפה היה לדעת את ההבדל שבין חייהם לבין דרישתם מאחרים, אבל אצלנו היה כלל זה עיקר בחיים: 'לא המדרש עיקר – אלא המעשה'.

הפתגם העממי המורגל בין חכמי העמים: 'הבט לחכמתו ואל תביט למעשהו', אינו מקובל אצל חכמינו הקדושים, כי הם אמרו 'לא המדרש עיקר אלא המעשה', ואחד היה שיצא מן הכלל בזה והוא אלישע 'אחר', ופרסמוהו. וכבר אמרו חז"ל (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א) שבתו של 'אחר' אמרה לרבינו הקדוש: 'רבי, הבט בתורתו ואל תביט במעשיו', ובכה רבי על שגישה זו התגנבה לישראל, ההיפך מהמידות שמנו חכמים.

ואמנם, אם נעבור בעין בוחנת על מסכת אבות, נפגוש את כל המאמרים מתאימים מאוד לאומריהם. כך למשל: 'הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב את הבריות ומקרבן לתורה' – כמה מתאימים הדברים לנשיא ישראל היוצא מבית המרחץ לקול קריאות 'מי כאן הלל' מן הרחוב ומשיב בנחת לשאלות שלא היו נחוצות כלל באותה שעת ערב שבת (שבת לא). – מי ראוי ממנו לומר גם לאחרים שיהיו אף הם בבחינת 'אוהב את הבריות'!

וכן באמרו 'ומקרבן לתורה', היה לנו הלל לעיניים – במעשה עם הגר שביקש ללמוד את כל התורה על רגל אחת, וכן המעשה עם שומר הפתח שהניח עצמו על הגג עד שכיסהו השלג...

כך גם באמרו של רבי יהושע בן לוי, הנוקב חדרי בטן ותובע עלבונה של תורה, באמרו (אבות ו, ב): 'בכל יום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה', ועליו עצמו מספרת הגמרא (כתובות עז): 'שהיה יושב במחיצתם של חולים 'בעלי ראתן' (חולה שיש לו שרץ במוחו – רש"י), שהכל היו נזהרים

מפיו, כאומר: אמת הדבר כי המעשה של הממשלה כמות שהוא שנוא עלינו, אבל אלמלא מוראה עוד היה יותר גרוע. עכשיו אני רק משולל הכהונה, ואלמלא מוראה – איש את רעהו חיים בלעו!

עתה נבין היטב מדוע דייקו חז"ל להזכיר את השמות של התנאים על כל מדה ומדה, בדברים שאין בהם כל מחלוקת או קביעת הלכה, כי חכמי האומות העלימו שמותם כדי שלא נעמידם למבחן המציאות ונבדוק אם הם עצמם קיימו את מאמריהם, כי אז היה מתגלה כי רבים מהם לא עמדו בניסיון ואילו ידעו קוראיהם מראש את מעשי מחבריהם – היו משליכים את דבריהם ארצה... ולא כן חכמינו הקדושים, שאדרבה, המשנה מדייקת מכרזת ואומרת: ראו את מעשי והביטו בתורתו של כל תנא – וראו עד כמה המה מתאימים יחדיו!

וזו כוונת המשנה בסוף אבות: 'שנו חכמים בלשון המשנה', דהיינו: לאיזו תכלית נשנו שמות החכמים בלשון המשנה באבות? יען 'ברוך שבחר בהם ובמשנתם', דהיינו: כדי לדעת עד כמה מתאימים הם יחדיו!

ע"פ "אמרי דעת" – שם

מלשחות במחיצתם פן יידבקו במחלה הקשה, ואילו רבי יהושע בן לוי היה לומד עימם תורה! וכן מצינו בירושלמי קידושין שהיה נושא את נכדו על כתפיו לביהמ"ד!

ועוד מדברי ריב"ל באותו פרק באבות (ו, ו): 'אינו מחזיק טובה לעצמו', והלא כך היתה מידתו, כמסופר בגמרא (כתובות עז); שכאשר הגיע זמנו להסתלק מן העולם, ביקש ממלאך המות שיראה לו את מקומו בגן עדן, וכאשר הגיע לשם – קפץ רבי יהושע בן לוי לתוך גן העדן, ושם פגש את רבי שמעון בן יוחאי, ששאלו: 'את הוא בר ליואי? אמר לו: הן. שאלו רשב"י: 'נראתה קשת בימך?' (=שהקשת הוא אות על קיום שבועה בימי נח, ואם אתה בר ליואי שקיימת השבועה, לא היה צריך העולם לאות הקשת, כי בזכותך היו נצולים – מהרש"א), השיב ריב"ל: 'הן', אמר לו רשב"י: 'אם כן – אי אתה בר ליואי?', אולם הגמרא מציינת מיד שבאמת לא נראתה הקשת בימיו, אך ריב"ל לא רצה להחזיק טובה בנפשו, ולכן השיב בחיוב לשאלת רשב"י.

וכמו כן מה שפתחנו בו מסוגייתנו, אודות ר' חנינא 'סגן הכהנים', שדוקא הוא השמיע להם את 'הוי מתפלל בשלומה של מלכות' ועשו דבריו רושם כי נתנו אמון לדברים אלו כאשר יצאו

'דם קדשים אינו נשפך כמים': יישוב לשון הפיוט ב'תפילת הגשם'

ואינו נשפך לאיבוד כמים – אינו מכשיר, דלא איתקש למים, עכ"ל. וכן משמע ברמב"ם (פ"א מהלכות פסולי המוקדשין הלכה לו) וז"ל: 'וכל דם הקדשים אינו מקבל טומאה כלל, שנאמר בדם "על הארץ תשפכנו כמים"', דם שנשפך כמים הוא הנחשב כמים ומקבל טומאה, אבל דם קדשים שאינו נשפך כמים אינו מקבל טומאה, עכ"ל. הרי מבואר שהדיוק הוא מ"כמים", ואם כן קשה מכאן על לשון הפייטן "לשפוך דמו כמים"?

יישוב נוסף מביא הגרצ"פ פראנק בשם חתנו, הגאון רבי חיים גרונם לנדא, שאמר כי הפייטן מתייחס לרצון ולהכנה של אברהם אבינו להקריב, ואילו היה יצחק נקרב – לא היתה ההלכה של קבלת דם בכלי, כיוון שלא היה דין של זריקה, אלא הדם היה נשפך על המזבח, ואם אין דין קבלת הדם בכלי, הרי זה נחשב כנשפך כמים! חתן בנו של הגרצ"פ ועורך רבים מכתביו, הגאון רבי יוסף כהן, אב"ד ירושלים, יישוב באופן נוסף: מחבר החרוז של תפילת גשם הוא רבי אליעזר הקליר, שיסד את דבריו על פי הירושלמי אף כשהוא נגד הבבלי, ובירושלמי ערלה [ג, א] כתבו שהדרשה מהפסוק "על הארץ תשפכנו כמים" להשוות דם למים, היא לגוף העניין, שדם מכשיר כמים, ולא למעט דם קדשים.

"מקראי קודש השלם" – סוכות, חלק ב' – עמ' שפב-שפג

טז. דאמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן: מנין לדם

קדשים שאינו מכשיר – שנאמר (דברים יב, טז) "על הארץ תשפכנו כמים" – דם שנשפך כמים מכשיר, דם שאינו נשפך כמים אינו מכשיר.

לאור זאת, הקשו על הפיוט הנאמר בתפילת גשם: 'זכור הנוקד בְּבִשּׁוּרַת יָקָח נָא מַעֲט מִמֶּיךָ וְשִׁחַתְךָ לְהוֹרִי לְשַׁחֲטוֹ לְשִׁפּוֹךְ דָּמוֹ כַּמִּיִּם' – והרי דם קדשים אינו "נשפך כמים"?

בפנקסיו של מרן הגאון רבי צבי פסח פראנק, רבה של ירושלים, (שהשבוע מציינים מלאת 60 שנים להסתלקותו) הובא כי בשמיני עצרת תש"ז יישוב זאת 'העילוי מקראקוב' (הלא הוא הגאון רבי חיים קרייזוויט, לימים אב"ד אנטוורפן), ואמר כי דיוק הגמרא הוא מהלשון "על הארץ תשפכנו", ודם קדשים אינו נשפך על הארץ, ועדיין הוא "נשפך כמים" – אם כי לא על הארץ.

אולם הגרצ"פ פראנק מעיר, כי מדברי התוספות בסוגייתנו (טז: בד"ה דם) נראה כי חכמים דייקו שכל שמקבלו בכלי – אינו נחשב "נשפך כמים", וכן משמע מרש"י (בד"ה שנשפך כמים) שכתב: 'נשפך כמים – דם חולין, שאין חשין לקבלו בכלי, מכשיר, דאיתקש למים, אבל דם קדשים מתקבל בכלי, וצריך ממנו למזבח,

משלו המוסרי של חגי הנביא באוזני הכהנים

מהן בגולה, שלא נתעסקו בה בקדשים – רש"י

פלא! באף מקום אחר בתנ"ך לא מצאנו מקום נוסף שבו הוגדר שרץ – כ'בשר קודש'!

ביאור נפלא בדרך מוסרית, כתב על כך רבינו יעקב מליסא, בספרו "נחלת יעקב" (על התורה):

טז. תא שמע: הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל

הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל שמן ואל כל מאכל היקדש ויענו הכהנים ויאמרו לא וכו'. (בשר קדש – שרץ, לשון "קדש היה בארץ" (מלכים א, יד) – טומאה, והיה חגי הנביא בודק את הכהנים בשנת שתים לדריוש שהיה בבנין בית שני, לידע אם בקיאו בהלכות טומאה, לפי שנשתכח

קלה, אבל כדי לעלות לגג צריך לטרוח ולהתאמץ הרבה, כי היצר עומד בדרכו!

לאור זאת, יובנו דברי חגי הנביא, שבתחילה שאלם: 'הן ישא איש בשר קודש', וכוונתו היתה בדרך משל, ושאלתו לכהנים הייתה: אם ישא איש בשר קודש ממש ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד וגו', היקדש? ויאמרו: לא יקדש. והשיבו כדון, שהרי על מה שנאמר (ויקרא ו, כ): "וכל אשר יגע בבשרה יקדש" אמרו (להלן מה). שזהו דוקא עד שיבלע בבשרה, וגם זה אינו רק בשביל איסור הבלוע, וחזר ושאלם: "אם יגע טמא נפש בכל אלו, היטמא? ואמרו: יטמא, כי בקודש עד רביעי מטמא (חגיגה כ).

מעתה – אמר להם חגי – כיון שאתם רואים שהטומאה קלה היא להדבק בה, בעוד בקדושה קשה להדבק, "כן העם הזה וכן הגוי הזה לפני נאום ה'", כלומר: אל תאמרו שחטא כלשהו קל הוא, כי כאשר מתחילים לטמא עצמן – נטמאים והולכים עוד ועוד, "וכן כל מעשה ידיהם", כלומר: שמתחילים לטמא עצמן ונטמאים והולכים. "ואשר יקריבו שם טמא הוא", כלומר: כי ידוע מה שאמר הנביא (ירמיה ד, ג): "ואל תזרעו אל קוצים", ופירש האלשיך: כי כאשר החוטא עושה טוב, לא נתקבל הטוב לפני הקב"ה, כי כאשר יתקרב עצמו איש מטונף לפני המלך 'טמא טמא' יקרא לו וידחפו אותו חוץ.

"בטרים שום אבן על אבן בהיכל ה'", דהיינו: שישאל נקראים 'היכל ה' המה', כמו שאמר ירמיה הנביא (ז, ד) "היכל ד' המה" וועיין אלשיך שם, וידוע שהיצר הרע נקרא 'אבן', וכשהונח אבן אחד, ממילא הושם אבן על אבן עד שאי אפשר לעשות תשובה, ולכך מהרו לשוב "מהיותם בָּא אֶל עֲרֻמַּת עֲשָׂרִים וגו'", כי "חטאך בצדקה פרוק" (דניאל ד, כד) להחזיק לומדי תורה, כי "מתים בל יחיו רָפָאִים בל יָקֻמוּ" (ישעיה כו, יד) ודרשו חז"ל (כתובות קיא): שיש תקנה גם למי שהתרחק: 'מצאתי להן תקנה מן התורה: "אתם הדבקים בה" אלוקיכם חיים כולכם היום" וכו' – כל המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים, והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה'.

נחלת יעקב – דברים כח, יד

אין נטמאו השמנים על ידי היוונים, הלא 'משקי בי מדבחיא דכן'?

כלל ולמה היו צריכים כלל את נס פך השמן? ותירץ היעב"ץ על פי מאמר הגמרא (עבודה זרה נב:), שבית חשמונאי גנזו את אבני המזבח ששקצו אנשי יוון לעבודת כוכבים, משום שדרשו את הפסוק (יחזקאל ז): "ובאו בה פריצים וחללוה", וכביאור רש"י: "מכיון שנכנסו עובדי כוכבים להיכל, יצאו כליו לחולין", וכיון שיצאו לחולין הרי קנו אותם הנכרים שהרי הם הפקר, והרי הם שלהם, ומשום כך כאשר השתמשו בהם הנכרים לעבודת כוכבים – נאסרו. ואם כן, מאחר ופקעה הקדושה – שוב לא נאמר הכלל "משקי בי מדבחיא דכן", ונטמאו השמנים.

והגאון בעל "קהלות יעקב" [חלק ה', סימן יט] הביא יישוב דומה: שבאותה שעה לא היה להיכל דין 'פנים', משום ש'באו פריצים וחללוה' והכלל של 'דכן' נאמר רק כשהוא ב'פנים'. והמליץ על כך את לשון הפייטן ב"מעוז צור" – "ופרצו חומות מגדלי

להבנת דבריו, נקדים להביא את הפסוקים הנוספים המספרים על הבדיקה שעשה חגי לכהנים, שעליה נסובה הראיה בסוגייתנו (חגי פרק ב' פסוקים יא-טו)

(ויא) כה אמר ד' צְבֹאוֹת שָׁאֵל נָא אֶת הַכֹּהֲנִים תּוֹרָה לֵאמֹר: (ויב) הֲנִי יֵשָׁא אִישׁ בְּשָׂר קֹדֶשׁ בְּכֹנֶן בְּגָדוֹ וְנִגַּע בְּכַנְפוֹ אֶל הַלֶּחֶם וְאֶל הַנֶּזֶיד וְאֶל הַנֶּיִן וְאֶל שֶׁמֶן וְאֶל כָּל מִאֲכָל הַקֹּדֶשׁ, וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר: (וג) וַיֹּאמֶר חָגִי אִם יִגַּע טָמֵא נֶפֶשׁ בְּכָל אֵלֶּה הַיְטָמָא, וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ יְטָמָא: (ויד) וַיַּעַן חָגִי וַיֹּאמֶר כֹּן הָעָם הַזֶּה וְכֹן הַגּוֹי הַזֶּה לִפְנֵי נֹאֵם ד' וְכֹן כָּל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם וְאֲשֶׁר יִקְרִיבוּ שָׁם טָמֵא הוּא: (וטו) וַעֲתָה שִׁימוּ נָא לְבַבְכֶּם מִן הַיּוֹם הַזֶּה וּמַעַלָּה מִטָּרָם שׁוּם אָבֹן אֶל אָבֹן בְּהִיכַל ה'. (וטז) מִהְיוֹתֶם בָּא אֶל עֲרֻמַּת עֲשָׂרִים וְהִיתָה עֲשָׂרָה בָּא אֶל הַיָּקֵב לְחֶשֶׁף חֲמִשִּׁים פִּיחָה וְהִיתָה עֲשָׂרִים.

מלבד התמיהה שהקדמנו, מכך שבכל התנ"ך לא נקרא שרץ 'בשר קודש', גם הלשון 'כֹּן הָעָם הַזֶּה' טעונה ביאור, וגם מה שאמר 'מִטָּרָם שׁוּם אָבֹן אֶל אָבֹן'.

אך הנה – אמר הגאון מליסא – התורה מצווה בפרשת כי תבוא (דברים כח, יד): "וְלֹא תִסּוּר מִכָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנִכִּי מִצְוָה אֶתְכֶּם הַיּוֹם יָמִין וּשְׂמֹאל לִלְכָּת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעִבְדָם", ורמז הכתוב בכך שאם תסור ימין ושמאל, ואפילו בסטייה קטנה, ממה שציוותה התורה – סופך שתלך לעבוד עבודה זרה, כמאמר חז"ל (שבת קה:). 'כך דרכו של יצה"ר: היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך ואחר כך אומר לו לך עבוד ע"ז', כאשר סרים מן הדרך לצד הרע – ההידרדרות מהירה מאוד.

אך לעומת זאת כאשר האדם עולה במדרגות הרוחניות – שם 'תכבד העבודה', העליה איננה בקלות ואדרבה, 'כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו' (סוכה נב). וזהו מה שאמרו (שבת קד:). 'בא ליטמא – פותחין לו, בא ליטמר – מסייעים אותו'. נשים לב: כשהפך בטהרה **מסייעין** ואילו בטומאה **פותחין** – וזהו משום שאמרו חז"ל (סוכה נב:). 'יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ולולי שהקב"ה עוזרו לא ה' יכול לו', וכיון שצריך עזר מהקב"ה לכך אמרו 'מסייעין', מה שאין כן הבא לטמא, כיון שבקלות הוא נכנס לטומאה, לכן אמר בזה 'פותחין', כי די בפתיחה בלבד. כדי ליפול מן הגג די בדחיפה

י: תדע, שהרי העיד יוסף בן יועזר איש צידה על משקי בית מטבחיא דכן.

בפתחם של ימי החנוכה אנו, ועל לשוננו שגורים דברי הגמרא (שבת כא:). הנודעים: 'מאי חנוכה? דתנו רבנן: בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון, דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון. שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאוּם ימים טובים בהלל והודאה'.

אלא שעל כך הוצבה תמיהה גדולה מסוגייתנו, על ידי **הגאון רבי יעקב עמדין – היעב"ץ, בספרו "מור וקציעה"**: איך נטמאו כל השמנים, והלא "משקי בי מדבחיא דכן", ואם כן השמן לא נטמא

ד', שזה דוקא כאשר פריצי ישראל חיללוהו, שכיון שמעלו יצאו על ידי זה לחולין, והרמב"ן ב"מלחמות" הקשה עוד, שהרי אבני מזבח אין להם פדיון ויש בו מועל אחר מועל? (ועיין שם, באריכות דבריו). "מור וקציעה" ליעב"ץ; שו"ת "בית יצחק" – אורח חיים, סימן קי; "קהלות יעקב" – חלק ה', סימן יט

וטמאו כל השמנים, דהיינו: אחרי שפרצו את החומות, יכלו לטמא את השמנים, כי שוב לא היה לו דין 'פנים'.

אולם על תירוצו של היעב"ץ הקשה הגאון רבי יצחק שמעלקיש מלבוב, בעל שו"ת "בית יצחק" (אורח חיים, סימן קי), שהרי על הכלל של "באו פריצים וחללוהו" כתב בעל המאור (עבודה זרה, פרק

הסובר שגם שמן 'דכן' – סובר שהוא עצמו נטמא

אינם נטמאים. ואם כן לא קשה כלל, כי לדברי הכל יכול היה השמן שבמקדש להיטמא, שהרי אם נגרוס "בי מטבחיא" – הרי אין שמן בכלל זה, ואם נגרוס "בי מדבחיא" – אמנם שמן בכלל אך לשיטה זו, כאמור, המשקין נטמאים בעצמם, ורק אינם מטמאים אחרים... ודברי פי חכם חן:

עוד תירץ רש"י טויבש, שהרי אמרו להלן, שאין אומרים "דכן" אלא במקומו, אבל אם נטמא בחוץ והכניסו לבפנים – טמא, ואם כן יכול להיות שהיוונים הוציאו את השמנים לחוץ ושם נטמאו, ואחר כך הכניסו לבפנים, שבכגון זה ודאי נטמא השמן! הגהות הרש"י טויבש – שבת כא:

הגאון רבי שמואל שמעלקא טויבש, אב"ד יאסי (בהגהותיו למסכת שבת כא:), מביא קושיא זו בשמו של הגאון רבי יצחק מהמבורג, והוא מתרצה באופן נפלא:

הלא בהמשך סוגייתנו נחלקו רב ולוי אודות עדותו של יוסף בן יועזר על "משקי בי מטבחיא דכן": רב גורס: "משקי בי מטבחיא", ולוי גורס: "משקי בי מדבחיא" (משקי המזבח), והתבאר שם בסוגיא וברש"י, ש"מטבחיא" כולל מים ודם, ו"מדבחיא" כולל גם יין ושמן. עוד התבאר בסוגייתנו, שלוי הגורס "בי מדבחיא" – סובר שהם טהורים מלטמא אחרים, אבל טומאת עצמם יש בהם, ואילו רב הגורס "בי מטבחיא" – סובר שהם טהורים לגמרי, שאף הם עצמם

רק על השמן למנחות נאמר 'דכן'

לגבי שמן למנחות נאמר "דכן" ולא לגבי שמן למנורה. לפי זה, יישב הגר"א קלאצקין קושיא נוספת שהקשה ה"פני יהושע": כיוון שנטמאו כל השמנים שבהיכל, מהיכן היה להם שמן למנחות? אולם לדברינו מיושב, כי על השמן למנחות חל הכלל "משקי בי מדבחיא דכן", והוא לא נטמא, אלא רק השמן למנורה. שו"ת "דבר אליהו" – סימן כד, אות ב'

הגאון רבי אליהו קלאצקין, בעל שו"ת "דבר אליהו" (סימן כד, אות ב'), יישב לפי מה שדייק מלשון רש"י שכתב: "משקי בי מדבחיא" – כלומר: כל אלו של קודש נקראין על שם מזבח, כגון דם לזריקה ומים ויין לנסך ושמן למנחות, טרח רש"י להדגיש שדווקא שמן למנחות, וזאת כנראה משום ששמן למנורה אינו בגדר "עבודת מזבח", שהרי הדלקתה כשרה בזר, וכדברי ה"פני יהושע", שמשום כך לא יכלו להדליק מטעם "טומאה הותרה בציבור", ולכן דווקא

טומאתו ופסולו באין כאחת – יסוד ובעקבותיו תירוץ

אלא, אמר אביו, הגאון רבי מנחם זעמבא, נוכל ליישב את קושיית האחרונים בדרך זו: השמן שבהיכל נטמא באוהל המת (ואף שהיה מוקף צמיד פתיל, הלא אמרו בגמרא חגיגה כה. שאין הקדש ניצל בצמיד פתיל), ומה שהקשו שהרי טומאה הותרה בציבור, אין זו קושיא כי נכרים דינם כזבים וטומאת זיבה לא הותרה, ומה שהשמן נטמא אף שהוא "משקה בי מדבחיא" – על כך נתרץ כחידושו של ה"אבני נזר", שפסולו וטומאתו באין כאחת, ולכן ברגע ששמן נטמא – פקעה ממנו תורת "משקה בי מדבחיא", שהרי השמן שנטמא בטומאת זיבה אינו ראוי עוד למנורה כלל, ומשום כך נטמא.

כל זה – לגבי כל השמנים שהיו במקדש, אבל השמן שבפך, שידעו בבירור שלא הסיטו ולא נטמא בטומאת זיבה, אם כן החשש הוא רק מטומאת מת, שלגביה מכל מקום נוכל לומר שהותרה בציבור, ואם כן לשמן זה היה עדיין תורת "משקה בי מדבחיא", שהרי אפילו אם נטמא עדיין ראוי למנורה, וממילא לא נטמא כלל, ולכן היה ראוי למנורה:

שו"ת "אבני נזר" – אורח חיים, סימן כב, אות ט'; "גור אריה יהודה" – סימן יט, ס"ק כא-כג

הגאון רבי מנחם זעמבא הי"ד תירץ את הקושיא, על פי יסוד שחידש רבו, האדמו"ר בעל "אבני נזר" מסוכטשוב:

על גוף הקושיא מ"משקי בי מדבחיא דכן", העיר בנו, הגאון רבי משה יהודה אריה ליב זעמבא, שלכאורה כמו שכתבו התוספות (פסחים טז:), שדם קדשים אף שאינו מקבל טומאה, מכל מקום כשנפסל מקבל טומאה, אם כן לכאורה שמן שנטמא ועל כן אינו ראוי עוד למנורה, הסתלק ממנו דין "משקה בי מדבחיא", ואם כן נאמר ששניהם באין כאחת: כאשר הוא מקבל טומאה הרי הוא פסול למנורה, ושוב אינו בגדר "משקה בי מדבחיא"?

הערה דומה העיר ה"אבני נזר" (אורח חיים, סימן כב, אות ט') על כל דם קדשים: למה לא נאמר שיקבל טומאה, משום "באין כאחת" – כי כשנטמא הרי הוא פסול ואין עליו תורת קדשים, שהרי הוא נשפך כמים? ותירץ, שגם אחר שנטמא הרי הציץ מרצה ומותר לזורקו בטומאה, ועל כן אף שנטמא עדיין שם קדשים עליו. ולדבריו, נוכל לומר אף לענין השמן שטימאו היוונים, שמכיוון שטומאה הותרה בציבור, אם כן אף שנטמא השמן עדיין הוא כשר למנורה, ואם כן הוא בגדר "משקה בי מדבחיא", ושבה למקומה קושיית האחרונים: איך נטמא השמן?

כשאין מזבח – אין "דכן"

מטבחיא" אין אומרים "דכן" על המים והדם כאשר אין מזבח. ואף שהמזבח נבנה אחר כך, הרי זה כנטמאו בחוץ והכניסו בפנים, שעל כך אמרו בסוגיא בפסחים שטמאין (וכתירו צו השני של רש"ש טויבש, שהובא לעיל).

שו"ת "דברי יציב", אורח חיים סימן רפא

תירוץ נוסף כתב האדמו"ר בעל "שפע חיים" **מצאנו-קלויזנבורג** (שו"ת "דברי יציב", אורח חיים סימן רפא): מכיוון שבאותה שעה שנכנסו היוונים להיכל לא היה מזבח, אם כן לא שייך אז לומר "משקי בי מדבחיא דכן", כי זה נאמר רק על המשקין הראויים למזבח, וכאשר אין מזבח אין שום סברא שהיין והשמן יהיו טהורים מלקבל טומאה, וכנראה שגם לגירסת "בי

השמן נקרב בלילי טבת – ולכן נטמא!

אלא שהוא מאריך לפלפל לענין אם באמת היה לשמן זה דין אוכל, וכן אם אוכל קרוש צריך הכשר כדי לקבל טומאה, כדאי לעיין בדבריו.

(מן הראוי לציין, כי **המהרש"ם מברז'אן**, בהגהותיו לספר "ארחות חיים" (הלכות חנוכה), מביא תירוץ זה בשמו של **הגאון בעל "תשובה מאהבה"**).

"ויברך דוד" – שבת כא:

יישוב מעניין על קושיא זו, כתב הגאון רבי מנחם דוד טעמקין, אב"ד פיעטרקוב ובעל "ויברך דוד":

נוכל לומר שהשמינים במקדש היו קרושים, ושמן קרוש אין דינו כמשקה (וכמו שכתבו **התוספות** עירובין עא: וכן במנחות לא), ושורת ההיגיון נותנת שבחודש טבת סתם שמן המונח במקום מצונו, הרי הוא קרוש, ולכן נטמאו השמינים, כיון שלא היה להם דין "משקי בי מדבחיא", אלא דין אוכל.

אכן, מדין תורה לא היה צורך בנס חנוכה:

בהזדמנות אחרת, ביאר הגרש"ז אויערבאך לפי זה את לשונו של **הרמב"ם**: 'מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד', והעולם עומד ותמה: מה טיבו של כתר חביבות זה, שהרמב"ם קושר לראשה של מצות נר חנוכה? אין זה מדרכו של הרמב"ם להפגין חביבות יתירה למצוה אחת על פני רעותה, וכאן חרג הרמב"ם ממנהגו.

אלא, אמר רבי שלמה זלמן, נס חנוכה בא לסמל את אמונתנו בתורה שבעל-פה, שהרי רבים תמהו איך בכלל נטמאו כל השמינים, והלא "משקי מי מדבחיא דכן", ואם כן מדין תורה השמן לא נטמא כלל, ואם כן מן התורה לא היו צריכים כלל את נס פך השמן, כי רק מדרבנן השמן היה טמא, ובעשותנו זכרון דוקא לנס פך השמן, אנו מפגינים את אמונתנו ודביקותנו בדברי סופרים, ולכן 'נס חנוכה לא ניתן להיכתב', כי כל עיקרו של חנוכה אינו אלא כדי לפרסם את אמונתנו בתורה שבעל פה!

זו ה"חביבות" שהרמב"ם משייך לנס חנוכה, חביבות הנובעת מכך שעל ידי החנוכה קיבלו ישראל על עצמם את תקנות חז"ל לדורות, ובכך אישרו את דביקותם בתורה שבעל-פה! מכתב-ידו, פורסם על ידי מכון "אוצרות שלמה"

נסיים ביישוב ששמענו בשמו של **מרן הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך, ראש ישיבת "קול תורה"**:

אמנם כן, מאחר ש"משקי בי מדבחיא דכן", הרי מדין התורה לא נטמאו השמינים וטומאתם היא רק מדרבנן, ואם כן מדין תורה לא היה צורך בנס כלל, אלא שעבורנו דברי חכמים הם קודש כדברי ה', ואדרבה, לפעמים דברי סופרים חמורים יותר משל תורה, ובזה שאנו עושים זכרון דוקא לנס פך השמן, הרי אנו מראים את אמונתנו בתורה שבעל-פה ואת דביקותנו בדברי סופרים ובמצוות מדרבנן!

זאת ועוד: כל עיקר הזכר שאנו עושים לנס שדלק השמן שמונה ימים, הוא רק על ידי אמונת חכמים, שהרי לא כולם ראו בעיניהם את הנס שהיה בתוך בית המקדש.

זהו, אמר הגרש"ז אויערבאך, הטעם למה שאמרו בגמרא (וימא כט:): "חנוכה לא ניתנה ליכתב", שכן כל שאר החגים והמועדים מרומזים בתורה שבכתב, ורק חנוכה יוצא מן הכלל, שכן כל עיקרו בא כדי לפרסם את אמונתנו בתורה שבעל-פה, ולכן חנוכה לא ניתנה להיכתב!

מפי השמועה

למה טרחה התורה לכתוב מה שיכולנו ללמוד בקל וחומר?

יסוד נפלא אמר על כך **רבי צבי אלימלך מדינוב, בעל "בני יששכר"**:

'והנה עוד זאת אודיעך הנלע"ד הטובה הגדולה אשר עשה הש"ת לישראל עם קרובו – מה שלא הודיע לשכל אנושי האידך צדקו יחדיו הידיעה והבחירה והשכל לא ישיג זה, רק מחויבים על פי התורה להאמין כל זה.

'ואומר: הנה תשכיל ותדע בזה הים גדול ורחב ידיים תלמוד שלנו, תמצא בו כמה פעמים 'מלתא דאיתא בקל וחומר טרח וכתב

ית: ולשמעין משקין הבאין מחמת שרץ, וכל שכן משקין הבאין מחמת כלי? מילתא דאיתא בקל וחומר – טרח וכתב לה קרא.

כלל זה מופיע פעמים נוספות בש"ס, ואמנם ראוי לברר: מדוע באמת טרחה התורה לכתוב את מה שיכולנו ללמוד ב'קל וחומר', שהיא אחת מן המידות שהתורה נדרשת בה? ועוד: למה רק לגבי קל וחומר נאמר כלל זה, ולא כלפי אחת המידות האחרות מ"ג המידות?

אבל צדקה וחסד הוא למעלה מן השכל, והנה מדת קל וחומר שהוא דבר שכלי – נקרא בכל הש"ס דין, כמאמרם בכמה מקומות 'הלא דין הוא', וכן 'דין לבא מן הדין' וכו', כי השכל לא ישפוט רק דין ומשפט על כל דבר, על כן 'מילתא דאתיא בקל וחומר', שהוא שכלי, והוא 'דין', טרח וכתב לה קרא מן התורה, והתורה היא למעלה מן השכל תורת חסד, והחסד הוא למעלה מן השכל!

והוסיף לבאר לפי זה, את הפסוק (דברים ח, א): "כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון וכו'", שדקדקו בו: מהו הלשון 'כל', וגם למה נאמר 'אשר אנכי מצוך' ולא 'אשר צויתיד'! אך לדברינו מיושב: שהרי בתורה יש מצות 'שמעיות', שאין השכל מחייבם אלא הם בחוק וגזירה מהשי"ת והוא ית"ש יודע טעמיהם, ויש מצות 'שכליות', שהשכל מחייבם, ואפילו לא ניתנה התורה היינו מחויבים לשמורם כגון איסור גניבה וגזל ועריות וכיוצא, ומעתה הזהירה התורה "כל המצוה" – אפילו המצות השכליות שהשכל מחייבם, לא תשמרם מפני שהשכל מחייבם, אלא רק משום ש"אשר אנכי מצוך", שהתורה היא למעלה מן השכל!

"בני יששכר" – מאמרי חודש תשרי, מאמר ז – וידי דברים (ובהערות)

לה קרא, ולא מצינו כן בשום מידה מה"ג מדות לומר 'מלתא דאתיא בגזירה שווה, או בכלל ופרט, טרח וכתב לה קרא' (הגם שהר"ן ז"ל [נדרים ג' ע"א] כתב אנג דוחק איזה קושיא, מלתא דאתיא בגזירה שווה טרח וכו', לא מצינו כן בכל הש"ס) וטעמא בעי, וראוי להבין למה נאמר במידת קל וחומר 'מלתא דאתיא בקל וחומר טרח וכו', למה לן לקרא כיון דאתיא בקל וחומר? ב' – אם כך הוא המידה, מאיזה טעם למה ישתנה בזה מידת קל וחומר משארי המידות?

'ונראה לי, שכן כל המדות שהתורה נדרשת בהן מקובלים הם מסיני, ולא ישפוט אותם השכל זולת הקבלה, אבל מדת קל וחומר (אפילו לא היה מקובל) הוא שכלי גם במילי דעלמא, והנה בכדי שנדע שהתורה היא רצונו וחכמתו ית"ש למעלה מן השכל, על כן מלתא דאתיא בקל וחומר (שהוא שכלי) טרח וכתב לה קרא מן התורה, להורות שהתורה היא למעלה מן השכל ולא יתערב חקירות שכל אנושי, הן כי דבר נחמד הוא למשכיל!

עוד האיר ה"בני יששכר" לפי זה, את הלשון 'דין' הנאמרת כלפי מדת קל וחומר, שכן דין ומשפט הוא על פי שכל, שמתחייב האדם עונש כך וכך על שעבר עבירות כך וכך, וכן הוא בכל המשפטים,

קורטוב של דבש היה מזיק, אבל לא זו הסיבה להימנעותנו!

וכו', אלא – אפשי, אבל מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי' (והגאון רבי יוסף שאול נתנון מלבוב כתב, שזו כוונת התנא באבות באמרו "בטל רצונך מפני רצונו", כלומר: מה שהוא רצון הקב"ה – שתפרוש מן החזיר – אל תאמר שמרצונך גם כן היית פורש, לפי שאתה עצמך אינך חפץ בדבר, אלא בטל רצונך מפני רצונו וקיים את המצוות רק משום שהם רצון הקב"ה).

זהו הסבר דברי בר קפרא: אמנם נכון, אילו היה נותן בה קורטוב של דבש, אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה, וזו כשלעצמה סיבה להימנע מנתינת דבש לקטורה. ולמרות זאת, אם ישאלך אדם "ולמה אין מערבין בה דבש?" – אל תאמר לו נימוק זה, אלא אמור לו: "מפני שהתורה אמרה: 'כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה'" – כך הוא רצונו של הקב"ה!

שו"ת "גנזי יוסף" – סימן יד

מענין לענין:

רבים תמחו על הלשון שבפרשת הקטורת (הנאמרת לפני תפילת שחרית): "ועוד תני בר קפרא: אילו היה נותן בה קורטוב של דבש, אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה. ולמה אין מערבין בה דבש? מפני שהתורה אמרה: 'כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה'" – איזו שאלה היא זו: "ולמה אין מערבין בה דבש?", הלא זה עתה השבנו עליה באמרנו כי "אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה"? זאת ועוד: הלא התורה אמרה במפורש שאסור להקטיר דבש, ואם כן מה צורך יש בשאלה ובתשובה? "איל קרי בי רב הוא!"

ישוב נפלא כתב על כך הגאון והמלקט הנודע רבי יוסף שווארץ מגרוסווארדין:

ידוע מה שאמרו חז"ל (ילקוט שמעוני קדושים, רמז תרכו): "אל יאמר אדם: אי אפשי לאכול בשר חזיר, אי אפשי ללבוש כלאיים

המקיים את המצוות משום ששכלו מחייב כך – הוא כ'פורק עול' ח"ו

הקללה ולא הברכה, ומדוע הזכיר את הברכה? אלא, ביאר ה"חתם סופר", בפרשה הראשונה מדובר בפורק עול, שאינו רוצה להכניס עצמו בקבלת הברכות והקללות. אדם שכזה, אפילו אם הוא מקיים את כל התורה כולה, אך עושה זאת עקב שרירות לבו, דהיינו: משום שכך ישר בעיניו, אבל אינו מקבל עליו את מצוות התורה באלה ובשבועה, הרי זה אפיקורס גמור ולא יאבה ה' לסלוח לו אפילו בתשובה, כי "כל הפורש ממינות מיית" (עבודה זרה יז, א), אבל בפרשה שניה, שבה נאמר "והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה", אין הכוונה שיבואו בפועל, אלא שיבוא אל לבך לקבל עליך, אפילו עובר על כל התורה בזדון לבו אשר השיאו, מכל מקום, כיוון שלא פרק עולו, אזי אם ישוב לבו לשוב – מיד יקבלו!

למדנו מדבריי, שיסוד התשובה וסלילת הדרך לקבלתה, הוא

עוד בענין זה:

על הנאמר בפרשת נצבים (דברים כט, יז-יט): "פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם ד' אלקינו וגו' פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה וגו' והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררותי לבי אלך וגו' לא יאבה ה' סלח לו וגו'" – הקשה הגאון בעל "חתם סופר" בדרשותיו (חלק ג'): מדוע אותו אדם סובר בטעות כי שלום יהיה לו ממה-נפשך: אם לא עשה תשובה, פשוט הוא שהקב"ה לא יאבה לסלוח, ואם עשה תשובה, מדוע באמת לא יאבה הקב"ה לסלוח לו, והלא בפרשה הסמוכה (פרק ל') הבטיח על התשובה והזהיר עליה?

זאת ועוד: בפרשה הסמוכה, פרשת התשובה, נאמר: "והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' והשבת אל לבבך וגו'", והדבר קשה, שהרי ההתעוררות והשבת הלב היא בשל ביאת

ש"רחמנא אמר תקעו", וכן למה מריעין, "מפני דרחמנא אמר זכרון תרועה", ורק על דקדוקי מצות שמקבלים עלינו, בדומה לשאלה "למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין", באה התשובה: "כדי לערבב השטן", אבל עצם התקיעה והתרועה הם מפני שכך ציוונו הקב"ה!

ומשום כך ציוותה התורה לומר לפני הקב"ה בראש השנה מלכויות – "כדי שתמליכוני עליכם", ועבד המלך מוציא לפועל ככל אשר יצוה עליו המלך כחוק ולא יעבור ובלי כל שאלות, כי אחרת יתחייב ראשו למלך!

כאשר מקיימים באמונה ובתמימות כזאת, זוכים "שיעלה זכרוננו לפניו לטובה", והביצוע לכך הוא על ידי השמעת קול שופר. "ובמה? בשופר!", שיתקעו לפניו יתברך ביום קדוש זה של ראש השנה.

שו"ת "ציץ אליעזר" – חלק יח, סימן לז

להאמין ראשית כל בתורה מן השמים, וקיום מצוותיה שמקבל עלינו לשמור ולעשות – הוא אך ורק בגלל האלה והברית, ולא מפני ששכלו וליבו מבינים שיש לחקקם ולשומרם, אלא רק מפני שכך ציוה האלוקים עלינו.

לאור זאת, ביאר הגאון רבי אליעזר יהודה וולדנברג, בעל "ציץ אליעזר", את דברי הגמרא (ראש השנה טז.): "אמרו לפני בראש השנה מלכויות זכרונות ושופרות, מלכויות – כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות – כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה, ובמה? בשופר".

שכן במאמר סמוך אמרו: "אמר רבי אבהו: למה תוקעין בשופר של איל? כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם, ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני" – וקשר הדוק יש בין שני מאמרים אלו.

שכן כאשר שואלין "למה תוקעין?", התשובה היא: מפני

למה נטמאו השמנים, והרי העזרה היא רשות הרבים, שספיקו טהור?

נס, הלא ספק טומאה ברשות הרבים טהור? בעל "בתי כהונה" מתרץ, שאפשר לומר שהשמן למאור לא היה בלשכת בית שמניא כלל, אלא דוקא שמן למנחות, ואילו השמן למאור בהיכל היה, ולכן דייקה הגמרא ונקטה "טימאו כל השמנים שבהיכל", כי להיכל לא היה דין רשות הרבים, ומשום כך נטמא השמן שהיה בו, והוא מסיים: "וכן קרוב הדבר אל הדעת וקרוב לודאי הוא".

אולם תירוץ זה לא יועיל לשיטת רבינו חננאל, שגרס: "כשנכנסו עכו"ם להיכל טימאו כל שמן שבמקדש", וגם המאירי כותב "וטימאו כל השמנים" – סתם, ולדבריהם שוב קשה: איך טימאו כל השמנים שבמקדש, כולל העזרות והלשכות, הלא דין רשות הרבים יש להם, וספק טומאה ברשות הרבים טהור? ואפשר, כתב הגאון רבי חיים דוב שעוועל (בספרו "משנתו של רבי עקיבא איגר ב'גליון הש"ס"', שלא מתורת ספק טומאה נאמר שנטמאו השמנים, אלא שוודאי נטמאו, וכך משמע מדברי ה"פני יהושע" ועוד מפרשים, וכך יש לדייק מלשון הגמרא: "טימאו כל השמנים", ואילו בספק טומאה אנו עוסקים, היה לה לגמרא לנקוט בלשון "כשנכנסו יוונים להיכל נטמאו כל השמנים", אבל "טימאו" משמעו בוודאי ולא מספק, ואם כן מיושבת הקושיא גם לגירסת רבינו חננאל והמאירי.

גליון הש"ס – שבת כא; שו"ת "בתי כהונה" – חלק א', בית ועד, סימן א'; "משנתו של רבי עקיבא איגר ב'גליון הש"ס"' – שבת כא:

יט: אמר רב אשי: זאת אומרת עזרה רשות הרבים היא, והוה ליה ספק טומאה ברשות הרבים, וכל ספק טומאה ברשות הרבים – ספיקו טהור.

הקשו האחרונים: הלא השמנים שנטמאו כאשר היוונים נכנסו להיכל – לא נטמאו אלא מספק, שהרי איש לא ראה שהיוונים טימאום, ואם העזרה נחשבת כרשות הרבים שספק טומאה המתעורר בה טהור, מדוע התייחסו לשמנים כאל טמאים ולמה היה צורך בנס פך השמן שלזכרו נקבעו ימי החנוכה?

נראה שלקושיא זו התכוון הגאון רבי עקיבא איגר ב"גליון הש"ס" (שבת כא), שציין לדברי הרמב"ם (פרק ה' מהלכות בית הבחירה הלכה ח'), שכתב לגבי ארבע הלשכות שהיו בארבע מקצותיה של עזרת נשים: "מערבית דרומית בה היו נותנין יין ושמן והיא היתה נקראה לשכת בית שמניא", והלא ללשכת שמניא היה דין רשות הרבים לטומאה, שהרי בעזרה היתה, ואם כן, למה היו צריכים נס?

האריך בענין זה הגאון רבי יצחק הכהן רפאפורט, בעל שו"ת "בתי כהונה" (חלק א', בית ועד, סימן א'), שהוסיף כי אף שבגמרא נאמר "טימאו כל השמנים שבהיכל", ודאי שאין הכוונה דוקא השמנים שבהיכל, אלא אפילו מה שהיה בהיכל, מעט מזעיר לצורך הדלקת היום ההוא, אבל ודאי שטימאו גם את השמן שבלשכת בית שמניא (כי אם לא כן, הלא יכלו לקחת משם לצורך הדלקת המנורה), ואם כן התמיהה במקומה עומדת: למה היה צורך לעשות

בשעת כניסת היוונים להיכל, היה לו דין רשות היחיד?

יהודים כלל, והדין הוא שאסור לאשה להתייחד עם הרבה גויים, על כן באותה שעה היה לעזרה דין רשות היחיד לענין טומאה, ולכן נטמאו השמנים אף מספק!

"ארחות חיים" – חנוכה (בהגהות המהרש"ם)

יישוב נפלא על קושיא זו, כתב הגאון רבי שלום מרדכי הכהן מברז'אן – המהרש"ם, בהגהותיו לספר "ארחות חיים" (להגאון רבי נחמן כהנא, אב"ד ספינקא):

מאחר ודין ספק טומאה ברשות הרבים נלמד מסוטה, אם כן הוא תלוי בדיני יחוד (כמו שכתב הרשב"א בפרק א' ממסכת נדה), ומה שלא נקרא סתירה לגבי סוטה – נחשב כרשות הרבים לענין טומאה, ואם כן, כיון שבשעה שנכנסו היוונים להיכל לא היה שם

אחד ממחברי זמננו, התעורר לתירוץ נוסף בעקבות יסודו של המהרש"ם:
עלינו לעיין בעצם מה שאמרו שלעזרה היה דין רשות הרבים: אם נאמר שכל זה הוא משום שיש שם יותר משלושה בני אדם, אם כן אין זה דין מיוחד לגבי העזרה, אלא כמו כל מקום אחר, תלוי אם יש שם שלושה בני אדם או לא. אלא, ממה שאמרו שלעזרה יש דין רשות הרבים, למדנו שאין זה משום שיש שם בפועל תמיד שלושה בני אדם, אלא עצם היותה עזרה העומדת לשימוש הרבים, הוא שגורם לה להיות כרשות הרבים לטומאה, אפילו אם אין שם

שלושה בני אדם.
ראיה לכך, נוכל להביא ממה שכתב בשו"ת "פנים מאירות" (סימן יד וסימן קנב), שבית הכנסת דינו כרשות הרבים, משום שהוא עומד תמיד לשימוש הרבים.
והנה, בשעה ששלטו היוונים בהיכל ודאי לא נקרא מקום המיוחד לרבים, ובאותה שעה בטל דין רשות הרבים שהיה לה, ומשום כך ספק טומאה שם היה כברשות היחיד, ונטמאו השמנים! קונטרס "נס השמן", להרה"ג ר' אברהם הלוי שארר שליט"א (ברוקלין, תשנ"א) – עמוד יא

הצורך בנס ביטל את הקל וחומר

בטומאה, אם כן קל וחומר: אם טומאה ודאית הותרה לציבור – כל שכן ספק טומאה", עד כאן דברי התוספות.
ואם כן, כיוון שבחנוכה היו צריכים שיעשה נס אף שטומאה הותרה בציבור, כדי להראות חיתתן של ישראל, הרי בטל הקל-וחומר שהביאו התוספות להיתר ספק טומאה ברשות הרבים, ולכן נעשה הנס אפילו בספק טומאה!
ודברי פי חכם חן!
קובץ תורני "ישורון" – אלול תש"ס, עמוד קיג

ואף האדמו"ר רבי יששכר דב רוקח – מהרי"ד מבעלזא עמד על קושיא זו: איך נטמא השמן, והלא להיכל היה דין רשות הרבים לטומאה, וספקו טהור? – וכך תירוצו:
כתבו ה"חכם צבי" וה"פני יהושע", שאפילו לשיטת הסובר "טומאה הותרה בציבור", מכל מקום נעשה הנס כדי להראות חיתתן של ישראל.
והנה, **התוספות** (סוטה כח: בד"ה מכאן) הביאו מהירושלמי טעם לדין "ספק טומאה ברשות הרבים – טהור", והוא: שמאחר ואנו רואים שבזמן שרוב הציבור טמא מקריבים את הפסח אפילו

השמנים נטמאו בלילה, ואז היה להיכל דין רשות היחיד

הנרות, אם כן מדוע תיקנו הדלקת נר חנוכה רק בלילה, ולמה אין מדליקים גם ביום, כמצוותה במקדש? ודוחק לומר שכיוון שביום אין פרסומי דניסא, כי "שרגא בטיהרא מאי מהני" (=מה מועיל נר הדולק ביום?), לכן לא תיקנו רק בלילה.
אולם לדברינו – נפלא הדבר, כי באמת ביום השמנים לא היו טמאים מספק, כיוון שהעזרה דינה כרשות הרבים, וספק טומאה ברשות הרבים טהור, והחשש היה רק שמא נטמאו בלילה, ולכן אין מדליקים אלא בלילה!
"ואולם", הוא מוסיף, "כל זה צריך עיון רב ולא כתבתי רק להערה בעלמא".
קובץ תורני "ישורון" – שם

באופן אחר יישב הגאון רבי אברהם גאטעסמן, בעל "פנים מסבירות", את קושיית האחרונים:
התוספות (סוטה, שם) צידדו לומר שלילה נחשב לעולם כרשות היחיד, שספיקו טמא, והביאו ראיה ממסכת טהרות (ח, ג), שם נאמר: "כל שעבר עליו הלילה או מקצתו – ספיקו טמא", ומאחר שבליילה נחשב כרשות היחיד, וכאשר שלטו היוונים בירושלים, בוודאי נכנסו להיכל גם בלילה, על כן השמן היה טמא מספק.
לאור זאת, תירץ הגאון בעל "פנים מסבירות" ענין נוסף שהתקשה בו: לדעת הרמב"ם (פרק ג' מהלכות תמידין ומוספין), שגם בבוקר צריך להדליק את הנרות, שנאמר "והקטיר עליו אהרן קטורת סמים בבוקר בהטיבו את הנרות", והטבה היא הדלקת

האם יש מצות עשה להשליך בשר טריפה לכלב (ולמה לא הזכירוהו מוני המצוות)?

בתוספות (יומא לו: בד"ה לאו) התבאר שיש מצות עשה להשליך לכלב בשר טריפה (ומכל מקום טריפה אינה 'לאו הניתק לעשה', משום שמצוה זו אינה אלא בבשר טריפה ולא בבשר קדשים, שאף הוא בכלל הלאו, ונמצא שאין העשה מנתק כל מה שבלאו).
ולפי זה, האוכל טריפה עובר בלאו ובעשה, וגם מצוה עליו בקום ועשה להשליך לכלב.
ולכאורה ראיה שזו מצוה עשה, מהמסופר בירושלמי (תרומות פרק ח' הלכה ג'): 'מעשה בטבח אחד שהאכיל לישראל נבילות וטריפות, פעם אחת שתה יין בערב שבת ועלה לגג ומת, והיו כלבים מלקקין את דמו, שאלו לר' חנינא: מהו להעבירו מלפניה? אמר להם: הניחו להון, מדידהו קאכלי (=הניחו להם, משלהם הם

כא: אלא לרבי יהודה, דאמר לדברים ככתבן הוא דאתא - הא כל איסורים שבתורה מנא ליה דאסורין בהנאה? נפקא ליה מ"לכלב תשליכון אותו", אותו אתה משליך לכלב, ואי אתה משליך לכלב כל איסורין שבתורה.

כתב רש"י (בתחילת דף כב.): 'אותו אתה משליך וכו' כל איסורין – שנאמר בהן לא תאכל כגון זה, ומדיאצטריך קרא למשריה – לא מצי למילף טעמא, דאי לאו 'אותו' הוה אמינא קרא למצותיה איצטריך, שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה, ונאמר במצרים "לא יחרץ כלב לשונו" (שמות יא) לפיכך הקפידה תורה ליתן שכרו, ונכבד [שכר] הכלב מן העובד כוכבים, שהנבלה ימכור לנכרי וטרפה לכלב, עכ"ל.

ואולם הגאון רבי יצחק שמעלקיש מלובב, בעל שו"ת "בית יצחק" (אורח חיים, סימן צה, אות ג'), תמה על דבריו, מכח דברי הגמרא (זבחים ע.) שאין אפשרות ללמוד נבילה מטריפה, שכן טריפה חמורה משום שאיסורה חל מחיים, ואם צודק ה"דברי אמת", מדוע לא אמרה הגמרא טעם פשוט יותר לחומרת הטריפה מן הנבילה: שבטריפה יש לאו ועשה, ואילו בנבילה יש רק לאו? עוד הקשה עליו: מדוע הוצרכו (מנחות עה.) ללמוד מ"מן הבקר" – למעוטי טריפה, שאינה קריבה, הלא די בכך שעל ידי הקרבתה הוא מפקיעה ממצות "לכלב תשליכון אותו"?

ומפני כל אלו, מסיק ה"בית יצחק", שאין זה מצות עשה, אלא 'למצותו איצטריך', וכדברי רש"י (פסחים כב.): 'שאיין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה, ונאמר במצרים' "לא יחרץ כלב לשונו", לפיכך הקפידה תורה ליתן שכרו, ונכבד שכר הכלב מן העובד כוכבים...'

ולשיטתו, מיושבת גם תמיהת ה"מנחת חינוך", על שכל מוני המצוות לא מנו מצות עשה זו, ולא דברו עליה ראשונים ואחרונים שתהיה מצות עשה בפני עצמה, שכן אין זה מצוה חיובית אלא רשות.

*

ולגבי המנהג בזמננו, כתב ה"מגן אברהם" (אורח חיים, תצ"ח ס"ק ח'), שבזמן הזה אין נוהגים להשליך את הטריפה לכלב, אלא למכרה לנכרי, ובטעם שינוי המנהג ביאר ה"מחצית השקל" על פי דברי התוספות (עבודה זרה כ. בד"ה ורבי מאיר), שהמצוה לתת את הטריפה לכלב היא רק במקום שאין נכרים מצויים, וממילא אינו מפסיד אלא מעט, אבל במקום שיריווי הרבה ממכירתו לנכרי, ואם כן יגרם לו הפסד גדול מהשלכתו לכלב – אינו חייב בכך. "דברי אמת" (הלברשטאט, תרכ"א), עמוד פו; שו"ת "בית יצחק" – או"ח, סימן צה, אות ג'; "מגן אברהם" – סימן תצח ס"ק ח'; "מחצית השקל" – שם

אוכלים), דכתיב "ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו", וזה גזל אותן והאכיל את ישראל'.

והנה – מעיר הגאון רבי יוסף באב"ד, אב"ד טרניפאל ובעל "מנחת חינוך" (מצוה עג) – לא ראיתי למוני המצוות שימנו מצות עשה זו, וגם מבואר (בסוגייתנו) שלגבי נבילה יש מצוה לתת לגר, ואף את זו לא מנה שום אחד ממוני המצוות כמצות עשה בפני עצמה.

אך ראיתי – מוסיף ה"מנחת חינוך" – בפיוט "אתה הנחלת" במוסף יום א' דשבועות, מביא שם: 'טריפה להשליך ונבילה למכור'. וגם ראיתי בסמ"ק להר"י מקורביל (מצוה רמ) מביא מצוה זו גבי נבילה ליתן לגר, וגבי טריפה לא הביא, וצריך לעיין בזה.

'על כל פנים', הוא מסכם בענין 'לכלב תשליכון אותו', 'דעת התוספות שהיא מצות עשה, ואם כן עובר על לאו ועשה, ומצוה עליו להשליך, וצריך עיון שלא דברו מזה ראשונים ואחרונים שתהיה מצות עשה בפני עצמה'.

תוספות – יומא לו: בד"ה לאו; "מנחת חינוך" – מצוה עג; סמ"ק – מצוה רמ

*

בעקבות דברי התוספות, ש"לכלב תשליכון אותו", שנאמר לגבי טריפה, הוא מצות עשה, רצה הגאון רבי יצחק ב"ר דוד מקושטא, בעל "דברי אמת", ללמוד חידוש מעניין:

ידוע דין הגמרא (יומא פג.): 'מי שאחזו בולמוס – מאכילין אותו הקל הקל' (=אם אין לנו דברים מותרים כדי צורכו, ויש לפנינו מיני איסורין, מאכילין אותו הקל הקל שבהם – רש"י), ולאור דברי התוספות, אם יש לפנינו נבילה וטריפה – עדיף להאכיל את האדם שאחזו בולמוס בנבילה, שיש בה רק לאו, ולא בטריפה, שיש בה לאו ועשה, שהרי באכילתו הוא מפקיע את עצמו מהאפשרות לתת אותו לכלב, ובכך ביטל את העשה של "לכלב תשליכון אותו".

שכר הכלב – על השתיקה בעת יציאת מצרים, או על מסירות נפשו נגד הזאבים?

מה שהכלב נלחם נגד הזאב, היה מקום לומר שזהו טבעו וזו הנהגתו, ואם כן אין לנו להכיר לו טובה על כך, אך הנה ראינו שבעת יציאת ישראל ממצרים הכלבים דווקא שתקו, ולדברינו היה זה נגד טבעם, ונמצא שממה נפשך יש להכיר להם טובה.

ושמח ליבי בראותי כעין רמז לדברי, בלשון התוספות שהביא סבי הרה"ג רבי יעקב גליס זצ"ל, בספרו "תוספות השלם" [משפטים, עמוד שט, אות ח', וכן הובא ב"הדר זקנים"], וזה לשונם: 'ובשר בשדה טריפה לא תאכלו – לפי ששומר העדר שלא טרף הזאב, לא תהיה כפוי טובה לנגדו וכשיהיה לך טריפה תשליכנו לפניו, וכמו כן שלם לכלב שכרו שלא חרץ לשונו עליך בצאתך ממצרים, אף כי היה עומד במשמרתו שדרכו לנבוח, ועוד כי גם האחרות שאינם בעדר שומר, כי דרך רועים להעמיד כלבים לשמור הצאן מזאבים ומאויבים, לכן תשליך לו הטריפה, עד כאן לשון התוספות, אשר בגרסא זו שילבו יחדיו את שני הטעמים להכרת הטוב כלפי הכלבים!!

המלקט

ראוי לציין לטעם שונה לחלוטין לציווי זה של "לכלב תשליכון אותו", שכתבו בעלי התוספות: 'מאחר שהכלב מסר נפשו על הטריפה כשבא הזאב לטורפה, לא תהיה כפוי טובה כנגדו, שכשיהיה לך טריפה תשליכהו אליו בשכר ששמרה עד עתה שלא נטרפה, וגם שומר עוד האחרות, כי כן דרך העולם להעמיד כלבים לשמור הצאן מהזאבים'.

ממש כעין זה כתב רבי יהודה החסיד ב"ספר חסידים" (סימן תרסה) וכן ב"מדרש תלפיות" (ענף ביוש): 'אין מדה רעה כמו כפוי טובה, אפילו כנגד הבהמה אמרה תורה אל תהי כפוי טובה, שנאמר "ובשר בשדה טריפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו", לפי שהכלב עזר שהזאבים לא הביאו הבהמה ביער, הרי נשאר לך החלב והעור, לכך אל תהיה כפוי טובה ותן לו הטריפה'.

ולכאורה סותרים הדברים לדברי המכילתא (וכן לדברי רש"י לפנינו, שמקורם במכילתא): 'ללמדך שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה, שנאמר "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו", אמר הקדוש ברוך הוא: תן לו שכרו'.

ואולי יש לומר שאדברה, שני הטעמים משלימים זה את זה: כי

מ"אנשי קודש", נדרשת הכרת הטוב גם כלפי כלבים ששתקו שלא מרצונם...

ולמדנו מדבריו, שטעם האזהרה שלא לאכול טריפה, הוא משום שאכילתה מולידה גסות בנפש האוכל, ומאבדת ממנו את עדינות נפשו, ומתוך כך ימנע ממנו להדבק בשכינה. אין זו בחינה של עונש, כפי שסבר רש"י, אלא פגם במציאות: אדם שאינו בדרגה הנדרשת של טהרה וקדושה – פשוט אין לו את היכולת לקיים את מצות "ובו תדבק"!

עוד למדנו מדברי הרמב"ן, שמאכל הטריפה אינו גרוע כשאר מאכלות אסורות, שהרי מהם הוזהרנו באזהרה פשוטה, משום עצם היותנו יהודים, משום שהם מולידים בנו כיעור בנפש, אך לעומת זאת הטריפה, הוזהרנו בה אך משום היותנו "אנשי קודש", וכדי שלא תחסר מאתנו מעלת הקדושה.

ואמנם, בסוף דבריו הביא הרמב"ן את האזהרה שהוזהרנו שלא לאכול שרצים (ויקרא יא), ומיד לאחר מכן נאמר: "כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלוקים והייתם קדושים כי קדוש אני", וכוונת הסמיכות היא: שמכיון שהוציאנו ה' ממצרים, הרי אנו אנשי מעלה, ועל כן גם דברים הפוגעים רק מעט במידת הטהרה – נחשבים עבורנו לכיעור ושיקוף, אבל מי שאינו בר מעלה כמונו, ולא הוציאנו הקב"ה ממצרים, אין השרצים נחשבים ככיעור ושיקוף עבורו.

לפי זה, אמר ראש ישיבת מיר, נבין להפליא את פשר מתן השכר לכלבים עבור דבר שעשו שלא מבחירתם ושלא מרצונם הטוב: כי אמת, לכלבים לא היתה שום ברירה, אבל הלא בודאי הצטערנו על שנאלצו לשתוק, שהרי הנביחה הוא טבעם, ומניעת בעל חי מטבעו היא צער גדול עבורו, ומשום כך ישראל שהם בדרגת "אנשי קודש", עד שמשום כך גם דברים שאינם מכווערים במהותם – מאוסים הם עבורם, מהם נדרש לשלם טוב ולהכיר טובה אף לכלבים שנגרם להם צער עקב שתיקתם בגללנו, גם אם לא בחרו לשתוק מרצונם החופשי!

עתה מובן הפלא ופלא מדוע זימן הפסוק את שני הציוויים הללו לפונדק אחד – כי ממקור אחד הם, וטעם אחד לשניהם! "בקראי שמו" (טבת תשס"ט) – שמות, עמוד קלה

על עצם הצורך להכיר טובה ולגמול טוב עם הכלבים, על הימנעותם מחריצת לשונם בעת יציאת מצרים, תמה הגאון רבי שמואל בירנבוים, ראש ישיבת מיר בארה"ב: הלא ידענו שאין השכר מגיע אלא למי שהוא בעל בחירה ובוחר מרצונו הטוב לעשות הנכון והישר (וכמבואר ברמב"ם פרק ה' מהלכות תשובה הלכה ד'), אבל מה שלא צעקו הכלבים היה חסד מאת ה' שהחריש אותם, ולמה מגיעה להם הכרה והטוב עבור דבר שלא בחרו בו, ולא עשו מרצונם?

והוא מיישב ב'הרגש' מוסר מופלא, היורד למעמקי הנפש היהודית:

כך לשון הפסוק שממנו למדנו את היסוד הנשגב ש'אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה' (שמות כב, ל): "וְאֲנֹשִׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּ לִי וּבִשְׂרָבִי בְשָׂדֶה טְרִפָּה לֹא תֹאכְלוּ לְקֶלֶב תִּשְׁלַכְוּ אֹתוֹ", ולכאורה ה'רישא' של הפסוק אינה קשורה כלל ל'סיפא', ולא ברור מדוע נסמכו שני הדינים הללו בפסוק אחד?

אך הנה, נחלקו הראשונים בביאור הפסוק: **לרש"י** – "ואנשי קודש תהיו לי" הוא אזהרה לנו להיות פרושים משקוצי נבלות וכו', ואם לאו – אינכם שלי, משמע שהוא בגדר עונש.

אולם **הרמב"ן** נוקט בפשט אחר, וזה לשונו: 'טעם הכתוב הזה, כי עד הנה הזכיר המשפטים והזהיר בדברים המכווערים. ועתה כשבא להתחיל באיסור המאכל, פתח ואמר "ואנשי קודש תהיו לי", שראוי הוא שיאכל האדם כל מה שיחיה בו, ואין האסורין במאכלים רק טהרה בנפש, שתאכל דברים נקיים שלא יולידו עובי וגסות בנפש, על כן אמר "ואנשי קודש תהיו לי", כלומר: אני חפץ שתהיו אנשי קודש, בעבור שתהיו ראויים לי לדבקה בי שאני קדוש, לפיכך לא תגאלו נפשותיכם באכילת הדברים המתועבים. וכך אמר (ויקרא יא, מג-מד): "אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם, כי אני ה' אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני". והנה השרצים משקצין הנפש, והטריפה אין בה שקוף, אבל יש בשמירה ממנה קדושה", עד כאן לשונו.

גליון זה מוקדש

לרפואת התינוקת חוה רות בת שולמית לרפו"ש

והתינוקת גאולה דבורה בת שושנה לרפו"ש בתושח"י

טובים השנים...

לסדרת הספרים הנפלאה 'כמוצא שלל רב', על פרשיות השבוע והמועדים
יש כעת סדרת המשך חדשה: 'ושלל לא יחסר'

הושלמה הסדרה!

15 שנים לאחר שסדרת 'כמוצא שלל רב' על הפרשיות, המועדים והג"ך החלה להופיע וכבשה את לב הציבור, שב המחבר אל האוצר הבלום, ונטל שוב חופן גדושה של אבנים טובות ומרגליות, מתורתם הגנוזה של ראשונים ואחרונים וממקורות נדירים, ועתה הוא זוכה להגיש לנו יצירת מופת תורנית חדשה, 'ושלל לא יחסר', שיש בה כדי לענג את השבת ולהאיר באור יקרות את פרשיות השבוע...

הספרים שהופיעו עד כה בסדרת 'כמוצא שלל רב': על התורה - בראשית, שמות, ויקרא, במדבר, דברים | על שבת ומועדים - ימים נוראים, סוכות, חנוכה, פורים ומגילת אסתר, הגדה של פסח, שבועות ומגילת רות, ברכת המזון וזמירות שבת | על הג"ך - יהושע, שופטים, שמואל א', שיר השירים בסדרת 'ושלל לא יחסר' הופיעו עד כה הכרכים: בראשית, שמות, ויקרא, במדבר, דברים,

עכשיו! בחנויות הספרים הפצה: גיטלר או בטל 052-7679264

להזכירם תזרח... ..

להתכוון לימי החנוכה כמו שצריך - עם כרך חנוכה
מסדרת הספרים הנפלאה 'כמוצא שלל רב'

להודות,
להלל
ו... להבין

הספרים שהופיעו עד כה בסדרת 'כמוצא שלל רב':

על התורה - בראשית, שמות, ויקרא, במדבר, דברים | על שבת ומועדים - ימים נוראים, סוכות, חנוכה, פורים, מגילת אסתר, הגדה של פסח, שבועות ומגילת רות, ברכת המזון וזמירות שבת | על הנ"ך - יהושע, שופטים, שמואל א', שיר השירים בסדרת 'שולל לא יחסר' הופיעו עד כה הכרכים: בראשית, שמות, במדבר, דברים

עכשיו בחנויות הספרים או בטל. 052-7679264 | 02-5869742

